

IVÁNYI TAMÁS

Emlékeim Mártonfi Feriről

Ferivel a Kölcsey gimnázium egyik tantermében ismerkedtem meg az első héten, ahol mindketten megjelentünk, hogy részt vegyünk a külön latinórán. Egyébként más-más osztályba jártunk, ő olaszos volt az e-ben, én a cé-ben reáltagozatos. A latinon csodálatos tanárunk volt, az igazgató-helyettes, az évtizedek óta Szatyinak becézett Dr. Szathmáry Lajos, aki szabadidejében Ovidiust fordított, és arról volt nevezetes, hogy megújította az oktatást a Hódmezővásárhelyi Gimnáziumban, és ő hívta oda tanítani Németh Lászlót, aki cserébe megörökítette alakját az *Égető Eszter* című regényében. Ő nemcsak nyelvet magyarázott nekünk, hanem kultúrát is, sőt a kezdőtankönyv Phaedrus-meséit el is játszotta. Hamarosan csak hárman maradtunk az órán, de amikor áthelyezték a Radnótiba, utánamentünk, és ott is tanított minket igazgató-helyettesi szobájában még egyetemista korunkban is, és utána is még évtizedekig évente egyszer meglátogattuk együtt a lakásán. Közös tanulmányainkat aztán ugyanott folytattuk az ógörög nyelvvel egy másik lelkes tanár, Tegye Imre vezetésével. Vele aztán még egy évtizeddel a gimnázium elvégzése után is Homéroszt olvastunk a lakásán.

Ferivel nemcsak az említett órákon találkoztunk, hanem a szünetekben és iskola után is sokat beszélgettünk. Hamar közös hangot találtunk. Az ókori nyelvek szeretete mellett a keleti nyelvek iránti érdeklődés is összekapcsolt minket, hiszen elsős korunktól kezdve tanultunk keleti nyelvet, ő kínaiul, én arabul. Egyetlen különbség volt ízlésünkben: én rajongtam a hosszú regényfolyamokért – ő sosem értette, mit szeretek a 20 kötetes Rougon-Macquart családon vagy a 90 kötetes Jókai-összesen – míg ő nem olvasott prózát, csak verseket.

Feri nem szerette a konvencionális dolgokat, kereste a nehéz kihívásokat. Harmadikban az országos orosz tanulmányi verseny 2. helye egyetemi felvételit ért, mégis elindult harmadikban és negyedikben a magyar irodalmi versenyen

is. Mások neves költőkkel szerepeltek, akikről tengernyi ismertetést találhattak. Ő ezzel szemben harmadikos korában megismerkedett a nagyszünetben az egygel felettünk járó Dalos Gyurkával, akinek akkorra már pár verse megjelent nyomtatásban. Dalos odaadta kiadásra előkészített verskötetének a kéziratát (amely 1964-ben meg is jelent), és Feri negyedikben ebből írt tanulmányt, amellyel dicséretet és könyvjutalmat szerzett. Dalos addigra már Moszkvában tanult történelmet, később inkább prózáíró lett.

Egyetemen az I. évben felismertük, hogy a nyelvészet érdekel mindkettőnket (én részben az ő hatására, meg a történelem azóta is tartó túlpolitikálása miatt hagytam fel történészi ambícióimmal), és nagy élvezettel hallgattuk Antal László rendkívül élvezetes és világszínvonalú (vagy kicsivel a fölött járó) nyelvészeti bevezető előadását. Nem kellett katalógus, a félemeleti nagyterem mindig zsúfolt volt, sietni kellett, ha be akartunk jutni.

Utána felvettük Zsilka János nem kötelező óráját a magyar és ógörög lexikalizációról, amelyre csak ketten jártunk. Nagyon megtetszett, de szerettük volna jobban megérteni, ezért a második félévben újra felvettük. Óriásit csalódtunk, Zsilka tanár úr mindig szó szerint ugyanazt mondta, nem tudta „kívülről” látni, körülírni, magyarázni saját elméletét.

Általános nyelvészek lettünk, Ferit, mint aki a hangtanhoz vonzódott természetesen, az akkor már világhírű Fónagy Iván órái és különórái vonzották leginkább. Legmaradandóbb közös élményünk a Columbia Egyetem szintén világhírű professzorának féléves előadása volt. Lotz János ízes, régies magyarsággal tartott órái igazi élményt jelentettek, a legérdekesebb azonban az első óra 10 perce volt. Egy nagy kör alakú díszes teremben ültünk. Lotz megállt, körbenézett és azt mondta: Én így nem tudok tanítani. Amerikában már az ötödik percben félbeszakítottak volna a diákok kérdéssel, ellenvetéssel, megjegyzéssel. Mi azonban ezután is csak ültünk, és némán hallgattuk az előadót. Máshogy voltunk szocializálva, meg voltunk „nevelve”, hogy ne okvetetlenkedjünk, ha a tanár beszél.

Végzés után Feri egy darabig, ösztöndíjas útjára várva, fordítóként dolgozott egy tervezőirodában. A munkát sem kedvelte túlzottan, de ami igazán megviselte, az a mérnök kollégák állandó kérdezősködése volt. Úgy gondolták, hogy mint orientalista, igazi szakértője lehet a sumér–magyar nyelvrokonságnak, amelyben lelkesen hittek.

A következő két év egyszerre befolyásolta életét pozitívan és negatívan. Kínába 1967-ben ment volna ki ösztöndíjjal, de Mao Ce-tung közbelépett, kitört a kulturális forradalom. Észak-Koreába ment, ahol ugyan kitűnően elsajátította a koreai nyelvet és kultúrát, de ennek nagy ára volt, az idegölő környezet nagyon megviselte. Persze nekem félidőben és utána is mint anekdotákat mesélte a borzalmakat, amiken együtt neveltünk, de átélni nem lehetett könnyű. Ferinek

azonban egyik alaptulajdonsága a kitartás volt, nem adta fel. Csak néhányat szeretnék itt elmesélni történeteiből. Az első nap nagy örömmel fedezte fel a kollégium folyosóján a nagy világvevő rádiót. Lelkesen csavargatta, de mindenütt ugyanazt a phenjani adót lehetett fogni rajta. Amikor először kiment az utcára, „véletlenül” belebotlott a diákszálló egyik alkalmazottjába. Később tapasztalta, hogy az illető mindig kíségette tisztos távolból az utcákon. Koreai társa megkérte, hogy átrakhassa az ő polcára Marx és Lenin koreai nyelvű műveit, mert neki azokat tilos olvasnia – ez Kim Ir Szen országa volt, a nagypapáé.

Nyelvészeti érdeklődése ugyan széles körű volt, de legjobban a ficsörizálással (sic!) szeretett foglalkozni, fonológiában, szintaxisban és az íráselemzésben is. Véleményem szerint legzseniálisabb, világszínvonalú „leleménye” a fonológiai automata volt, amely azonban csak magyarul jelent meg. Még néhai tanárunk, aki nagyra becsülte Ferit, is ódzkodott tőle, mert „mit szólnának hozzá az amerikaiak”, és ezért nem segítette elő angol nyelvű megjelentetést. Feri nagyon megörült, amikor ismertettem vele a hangtani alapon rendszerezett VIII–X. századi arab lexikográfiát, ahol ugyancsak megkülönböztették a létező, a nem létező, de létezhető és a nem létező, de nem is létezhető morfológiai alakokat egymástól. Ez a hármas felosztás volt az ő automatájának is a lényege, persze elsősorban a költői nyelv kapcsán. A másik terület, amellyel sokat foglalkozott, a téma-réma elemzés volt, elsősorban az ókínai nyelvben. Felfedezése a linearitáson alapuló, de ugyanakkor ágrajzokkal jellemezhető téma-réma sorozat volt, amelyet én is „eltanultam” tőle. Éjszakákat töltött kis udvarra nyíló dolgozószobájában az elemzésekkel, papírok százait írva tele ficsörökkel és T-R ágrajzokkal.

Az 1970-es években sokszor nyaraltunk együtt Visegrádon. Első fiaink egy hét különbséggel születtek. Félévesek voltak, amikor minden nap megmásztuk úttalan utakon a visegrádi hegyet fel a fellegvárba, mellünkön a hoppában a gyerekekkel. Legidősebb fiam, már kinőve a hoppából, unokám kíséretében épp ezen a nyáron kereste meg útmutatásaim alapján Visegrádon azt a „mókusháznak” nevezett erdélyi faházat, ahol négy nyarat töltöttünk együtt. Még áll, bár sajnos a tatarozás során elvesztette gyönyörű külső jellegzetességeit, de belül még megmaradtak benne ugyanazok a népi festmények, faragások, mint amelyeket egykoron láttunk.

Feri a bosszantásig udvarias volt, nem lehetett sehol előre engedni, ő szó szerint vette az általa olyannyira kedvelt servus humilimus mondást. Viszont némileg naiv is volt, ebből fakadt az egyik legmulatságosabb szituáció. Együtt voltunk 1977-ben Moszkvában egy nemzetközi keleti nyelvészeti kongresszuson, és velünk volt többek között Harmatta tanár úr, a jeles, magára sokat adó akadémikus is. Amíg a szállóban elvitelünkre vártunk, beszélgettünk, és egyszer csak Harmatta tanár úr letegezte Ferit. Tudni kell, hogy akkoriban csak egyetlen ember, Ligeti Lajos engedte meg magának az egyoldalú tegezést. Ennek tuda-

tában Feri visszategezte Harmattát – máig rémület tölti el a szívemet, ha arra a tekintetre gondolok, amivel ránézett Ferire, bár szólni nem szolt egy szót sem.

Ezekben az években sokat dolgozott a világ írásrendszereinek összehasonlító elemzésén. Ez a munka, bár ezernyi papírvázlat született, sajnos nem készült el, miután Feri túlzott követelményeket támasztott magával szemben. Emlékszem, egy óra alatt megtanítottam neki az arab ábécét úgy, hogy arra későbbi munkája során is emlékezni tudott. Ami ebből a munkából megjelent, a koreai írás elemzése, mutatja, milyen lehetett volna az egész mű.

A középiskolai nyelvtanoktatás megreformálására létrejött Finyekő-ben (Fiatal Nyelvészek Köre) is sokat tevékenykedett, ám itt is kicsit irreálisan kérelhetetlen volt, ezért nagyívű bevezetőjét a szerkesztők nem merték beletenni, amikor végül megjelent az eredetileg tankönyvnek készült, de annak még szelídített változatában sem elfogadott mű. Pedig Feri a gyakorlatban is igazolta elméleti feltevéseit a nyelvtan oktatásáról. Önkéntes tanárként elvállalta egy III. kerületi gimnáziumi osztályban a nyelvtan tanítását elsőtől az érettségiig. Pedig a gimnáziumban (őszintén szólva én is) mindenki csak várta, hogy mikor futamodik meg a zajongó, tanulni nem túlzottan akaró diáktömeg elől ez a törékeny alkatú, halk szavú, túl udvarias, diákokat fegyelmezni nem tudó nyelvész, aki még soha nem tanított a közoktatásban. Nem tette meg ezt a szívességet nekünk. Viszont az érettségin mindenki nagyszerűen átment, nemcsak a magyarban, hanem a gondolkozásban is segítette őket Feri módszere. Azt tanította ugyanis, hogy míg a fizikában, matematikában és más hasonló tárgyakban egyedül a tanár az, aki tudja az anyagot már az óra előtt is, addig magyarul mindenki, tanár és diák is egyformán jól tud, a tanárnak itt nem a tananyag megtanítása a feladata, hanem az, hogy serkentse, irányítsa a diákok gondolkozását. A házi feladat egyéni nyelvértelmezésekből állt, amelyeket aztán másnap mindenki, a legrosszabb diák is, lelkesen ismertetett és megvitatt az órán.

Mindezek után érthető, hogy milyen izgalommal készültünk fel, hogy eleget tegyünk egy barátunk nővérének a felkérésére, aki magyar-tanfelügyelő volt Bács-Kiskun megyében, hogy tartsunk előadásokat az éves továbbképzésen. A kiskunhalasi gimnázium tornatermében 110 magyartanár gyűlt össze (ennyit azóta se láttam együtt), akik nagy lelkesedéssel fogadták szavainkat a modern nyelvtudomány eredményeinek a nyelvtan oktatásába való átültetésének a lehetőségeiről. Utána beszélgettünk, vitatkoztunk, majd valaki felállt, és kimondta az aduászt: sajnos, nekünk az az egyetlen feladatunk, hogy megtanítsuk a diákoknak az érettségire a magyar helyesírást. Ez a helyzet azóta sem változott, ezt négy fiam tanulmányai igazolják.

Feri a legkisebb munkáját is aprólékos műgonddal készítette el, lett légyen az lektorálás vagy lexikoncikk írása. Rengeteg munkája maradt félig kész vagy csak egyszerűen kiadatlan. Jelszava az volt, hogy az a fontos, a magunk számára

leljünk örömet a kutatásban, a folyamatot tartotta fontosnak, a késztermék már nem érdekelte igazán.

Halála óta szinte minden nap gondolok rá, elsősorban akkor, amikor az általa megkedveltetett lapsang souchong teát készítem magamnak, amelyet ő kedves egyszerűséggel „lábszagos teának” népetimologizált.

Iványi Tamás
2021. október 23.

